

IL FONDO JAUME VICENS VIVES DI GIRONA

Patrizio Rigobon

A Girona, provvisoriamente in un edificio universitario nei pressi della Plaça de Sant Domènec, nell'area dell'Institut de Llengua i Cultura Catalanes (Secció d'Història Jaume Vicens i Vives) è conservato il fondo bibliografico e l'archivio privato dell'illustre storico catalano a cui la stessa sezione è stata intitolata. Il materiale è stato ceduto nel mese di gennaio del 1989 dalla famiglia e dalla vedova, Roser Rahola. Attualmente si trova in fase di catalogazione: sfortunatamente non sono ancora prevedibili i tempi entro i quali esso sarà aperto alla consultazione degli studiosi. Grazie alla cortese disponibilità del dr. Pep Gómez Pallarès, ci è stato consentito l'accesso alla stanza che attualmente ospita il fondo. Non si tratta di una quantità di materiale particolarmente imponente (forse è solo una parte del lascito), tuttavia esso potrà risultare di grande utilità non solo per lo studio dell'opera complessiva e della biografia di Jaume Vicens Vives, a cui si sta attendendo, ma per la storia delle relazioni politiche e culturali in Catalogna nel periodo in cui lo storico fu attivo (cioè fino al 1960). L'ordine presente, tanto nella collocazione dei volumi quanto nella sistemazione dei faldoni contenenti miscellanee di opuscoli e documenti (sia autografi che eterografi), è quello dato dallo storico stesso e ritoccato poi dai familiari. Naturalmente si tratta di un assetto ad uso privato incompatibile con una efficace consultazione. I palchetti ospitano circa 2300 volumi (biblioteca aggiornata ovviamente al 1960) che costituiscono sicuramente solo una parte del suo patrimonio: i libri sono di prevalente interesse storico, ma non solo. Numerosi i classici della storiografia e ben rappresentate le scuole europee (in particolare francese, ma anche tedesca, italiana ed inglese). Svariati faldoni contengono centinaia di estratti, diligentemente archiviati, di cui i familiari stessi hanno curato un elenco scritto ordinato per autore e, in parte, per soggetto: senza dubbio vi si potranno rinvenire articoli poco noti o dimenticati e contestualmente si potranno avere altri elementi utili alla ricostruzione del tessuto delle relazioni nazionali ed internazionali di Vicens Vives. La parte di maggior interesse riguarda però il materiale inedito, prevalentemente autografo, custodito in altre scatole e cartelle.

Copiosa risulta la documentazione biografica relativa alla carriera accademica. C'è una custodia (5A) dall'autoironico titolo "Vida i miracles" che contiene *curricula*, domande, bibliografie delle proprie opere aggiornate fino alla fine degli anni '40, documenti ufficiali rilasciati da vari enti ecc. Il contenitore n. 7, uno dei tanti sul tema "cátedra explicacions", custodisce schemi per le lezioni universitarie, appunti preparatori per i concorsi a cattedra ed annotazioni di lettura. Un altro faldone reca l'allettante titolo (soprattutto per lo studioso nostrano) "La diplomacia española ante la crisis italiana de 1859" con risme di pagine vergate a mano o dattiloscritte. La sommaria esplorazione condotta su alcuni dei molti cassettei contenenti le schede di lettura consente di affermare la loro importanza in merito alla determinazione dei percorsi dottrinali e professionali. Sono, ad esempio, svariate decine le schede di teoria storiografica suddivise in ulteriori gruppetti denominati "Filosofia de la història", "Historiología", "Metodología", "Historiografía", "Geografía e Història". Sono altresì presenti, benché non preponderanti (almeno per quello che abbiamo potuto vedere), lettere ricevute o le minute di alcune di quelle spedite. Insomma, il fondo di Jaume Vicens Vives, oltre a rappresentare una solida base per il recentemente costituito ateneo di Girona, promette, una volta debitamente sondato e catalogato, di gettare nuova luce su alcune questioni ancora pendenti di storia della Catalogna e, più in generale, di storia della Spagna.

Dall'archivio abbiamo scelto una lettera indirizzata da Vicens Vives al signor J.M. Bernils di Figueres¹, in parte sotto forma d'intervista, che doveva servire a preparare verosimilmente un articolo sull'illustre storico. Non siamo riusciti ad individuare lo scritto (ove esistente) redatto a seguito della lettera che riportiamo, tuttavia ci pare di grande interesse poter disporre di tale materiale biografico allo "stato nascente", senza intermediazioni e filtri di sorta: esso infatti rappresenta non solo un approccio autobiografico e "contingente", ma anche uno sforzo volto a sondare, pur nella limitatezza del tema e dello spazio, attraverso le "grandi strutture" e la "lunga durata", le coordinate geografiche e vitali dello storico catalano².

1. Collocata nel contenitore denominato "Oposicions".

2. È ancora discreta la quantità di materiale inedito o pubblicato in riviste a limitata diffusione che riguarda l'opera dello storico catalano. Un ottimo contributo è costituito dalla recentissima edizione di parte dell'epistolario (cfr. J. Clara - P. Cornella, *Epistolari de Jaume Vicens Vives*, Girona, Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1994, 260 pp.) che comprende molte lettere a svariati corrispondenti, tra i più rappresentativi dell'intellettualità catalana, e contribuisce anche a disegnare il quadro

Roses, 14 d'agost de 1956

Sr. J.M. Bernils

Figueres

Molt Sr. meu:

Agraït per la seva carte del dia 7. Encara que hauria preferit resoldre les seves preguntes directament i oralment, atenc el seu prec enviant-li unes contestes que vostè podrà conjuminar per a l'article que prepara.

S'acomiada atentament,

Fitxa:

Nat a Girona en 1910. Les arrels de la seva familia es troben a (...) la Selva: el mas Vicens de Solius (...)3, els Vives de Llagostera. Però el seu pare li deia que l'Empordà començava als Quatre Cantons de Girona i això el feia feliç — un exemple de la força expansiva de la idea empordanesa. Estudià amb els germans de la Doctrina Cristiana, de poc temps instal.lats a la ciutat, i s'entusiasmà amb el germà Santiago (Jacques), que acabava de retornar de la guerra del 14. El considerava un heroi. Seguí els seus estudis a l'Institut de Girona, on pogué rebre les lliçons de Rafael Ballester, un dels catedràtics de Geografia i Història més notables de la seva època. No obstant, la seva afecció principal eren les Matemàtiques. Durant tres anys prengué part a totes les lluites de les feccions infantírdos les gironines. Aquest fet l'ha vinculat indissolublement amb gent que avui figuren en primera línia de les activitats culturals i industrials de Girona.

La mort del pare — apoderat de casa l'Ensesa — portà la seva familia a Barcelona, on el acabà els estudis de Batxiller i estudià Història a aquella Universitat La seva generació escolar ha estat anomenada. Amb ell conviuen en els claustres universitaris el pare Miquel Batllori, avui Director dels Serveis Histories de la Companyia de Jesús, en Miquel Grases, cap de l'Instituto L. Bello a Venezuela, en Guillem Diaz Plaja i en Joan Ramon Masoliver, prou coneguts dels lectors, en Joan Claveria, catedràtic de la Universitat de Múrcia i actual director de l'Institut de España, a Munich, entre molts altres, sense oblidar els gironins S. Sobrequés i Eduard Valentí, avui catedràtics d'institut i homes de ciència considerats arreu. Feien la revista "Elix" (sense h), perquè es consideraven ultraavançats. Aquest grup l'any 1933 donà les quatre primeres places per a Llatí, Literatura, Filosofia i Història d'unes oposicions que es celebraren llavors a tot Espanya. El primer lloc d'Història anà per a en Vicens.

delle loro relazioni. Si veda inoltre l'articolo *Formació, valor i concepte del mot Espanya en la Catalunya decadent*, non incluso nell'*Obra dispersa*, ripubblicato con un'introduzione (*Un article desconegut de Jaume Vicens Vives*) da Joaquim Nadal i Ferreras nella rivista "Els Marges", n. 12, gener 1978, pp. 108-114.

3. Una correzione poco chiara ci costringe ad omettere il nome di due località che specificano ulteriormente l'origine della famiglia.

En 1934 guanya unes oposicions a catedràtic d'institut, que el porten, el mateix any, a Figueres. Sí senyor, a Figueres, on mai no ha tingut ocasió d'exercir, cosa que li sap d'allò més greu. El 1934 no es practicava el "guadalajarismo", o sigui l'abandó del càrrec per residència a una distància extremada. Si Vicens restà a Barcelona fou per donar una empenta decisiva a la seva tesi doctoral "Ferran III la ciutat de Barcelona" (títol en català), que s'havia de publicar en 1936 i li hauria de reportar, tot seguit, una clara personalitat en el camp dels estudis històrics. Per primera vegada a Espanya hom s'enfrentava amb l'autenticitat i hom anava a cercar la història dels humils. Això ha fet forat.

Nous llibres en el desenni 1940-1950. L'obsessiona el problema del segle XV català, al que dedica, successivament, "Història de los reinos en el siglo XV", "Fernando el Católico, príncipe de Aragón" (encara inèdit, però en premsa) i diverses conferències, articles i ponències en Congressos nacionals i internacionals. Però no es deixa acular en el terreny de l'especialització. Engega a Espanya els nous coneixements geopolítics, especialment a través de la seva obra "Tratado general de Geopolítica" i els defineix en funció de la nostra cultura mediterrània. En moments de lleure història els navegants i exploradors espanyols en la seva obra "Rumbos oceánicos". Obté premis i distincions. I amb ells, després d'una estada a la Universitat de Saragossa, la càtedra d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona, que regenta des de 1948. En vuit anys constitueix un important nucli científic, considerat arreu del món, que publica una revista bibliogràfica "Índice Histórico Español" (amb subscriptors fins al Japó) i un altra de treballs diversos "Estudios de Historia Moderna". Fruit d'aquest treball de càtedra és la segona edició de "Història general moderna", de text a la majoria de les universitats sudamericanes. Els mitjans especialitzats internacionals consideren el seu equip com el més avançat en els nous mètodes sociològics, estadístics i econòmics de la Història actual. En fi, i no paraném, darrerament ha assolit dos èxits considerables en el camp editorial: la seva biografia "Juan de Aragón" i el seu punyent llibre "Noticia de Catalunya", en el qual l'Empordà juga tantes vegades un paper preminent.

- Per què l'Empordà té una importància històrica tan considerable?

Perquè es troba en un dels passos geogràfics més interessants dels vuit o deu que existeixen a Europa. Des de la Prehistòria fins als nostres dies, l'Empordà ha estat l'anella que ha mantingut la Península Hispànica fermada a l'Occident d'Europa. Sense l'Empordà, no ho dubti, la Història del món hauria estat molt diversa.

- Ho diu en el sentit estratègic o cultural?

ja coneix la meua opinió sobre les zones de frontera. La teoria estatal que les considera zones de fricció i rivalitat no solament és molt recent sinó que és paleament falsa. La frontera entre dos mons culturals i polítics agermana en lloc de diferenciar, serveix de nexa de penetració de dos mons. L'exemple de l'Empordà és patent. Cap empordanès es considera reducte, sinó fil. transmissor, finestra

oberta a totes les innovacions. Per això es pot declarar que el paper de l'Empordà, malgrat les constel·lacions militars que presideixen en certs moments la seva Història, és sobretot de vincle cultural en un dels angles capitals de l'Occident europeu.

- És que això ha donat als empordanesos un cert segell psicològic?

Certament En primer lloc, el sentir-se arreu als primers. La seguretat empordanesa enmig de qualsevol maltempsada és proverbial. Després, el desig expansiu, el d'afaiçonar el món a llur guisa. Els casos són tants i tan notoris que no val la pena d'establir-ne una llista. Per això l'empordanès és el català per excel·lència i per això Catalunya en els moments de declivi espera de l'Empordà el senyal de recuperació.

- No porta això a l'empordanès a una certa intolerància?

Aquesta és una impressió molt superficial del tarannà de l'empordanès, perquè sol expressar les seves conviccions de manera rotunda. És el "Valga'm Déu!" menyspreador amb què don Pere Rahola anorreava al seu contradictor. Però si es rasca una mica, tot seguit s'observa l'absoluta tolerància, producte de l'extrema receptibilitat cultural i, sobre tot, de la inevitable barreja entre el món de la muntanya i el del litoral que s'efectua precisament en l'Empordà des de l'època de la colonització grega a Empúries. He desenvolupat aquesta teoria, aplicant a tot Catalunya, en el meu llibre "Notícia de Catalunya".

- Ja que parlem del litoral empordanès, què m'en diu de la Costa Brava?

Li diré que he crescut i m'he format a Sant Feliu de Guíxols, que he llegit Teòcrit a la cala dels Capellans i Dostoievski a la Cala Menuda. Cala Menuda, per sort, no existeix en cap guia turística. Era un amagatall dels contrabandistes i espero continua verge. Per tant, considero la Costa Brava com la quinta-essència de la Mediterrània, sois comparable amb certs racons de la costa d'Àsia Menor on s'infantà la nostra cultura, és una costa a mida del mar, de la muntanya, dels pins i dels homes. Què vol més?

- Final, entra la costa de l'Alt Empordà sota la dominació de la Costa Brava.

Permetim de barrayar-me en els afers d'altres científics. Des del punt de vista geologic, la costa de l'Alt Empordà, la pirenenca, és un món apart. En el Terciari des del Cap de Norfeu fins al de Bagur s'obria el grau de l'estrat que donava pas al mar interior de Catalunya. Després, les sotragades que aixecaren definitivament els Pirineus i ensorraren el continent catalano-balear tingueren la virtut d'ajuntar les dues costes mitjançant les serralades olotines. El Fluvià i el Ter han fet la resta. Però encara avui la geografia senyala diversitats essencials. Malgrat aquestes constatacions, i una vegada llançada per Maria Aguiló el mot que havia de fer-se famós de Costa Brava, crec que hem de mantenir la unitat del vocable. En aquests afers el que importa és la comprensió per a propis i estranys. Deixem el denominatiu triomfar malgrat que els entesos poguem disfrutar — si és que el forasters no ens en treuen — de les subtilitats i dels matisos apuntats.

el contemporani 5

revista d'història

editorial

Una història inacabada

plaerdemavida

Santiago BOCANEGRA: Història de dues ciutats

intervencions

Gustau MUÑOZ: Lògica i crisi de l'Estat del Benestar
Antoni MARIMON I RIUTORT: El republicanisme federal a Mallorca

estudis i recerques

Pierre VILAR: L'Oda a la pàtria. La pàtria imaginària?
Eulàlia DURAN: Aspectes mil·lenaristes en les Germanies valencianes
Josep Maria PUIGVERT I SOLÀ: Historiografia eclesiàstica i catalanisme
a la Catalunya de la Restauració

d'arreu

Josep SÀNCHEZ CERVELLÓ: El fracàs de la descolonització de Timor

resenyes

Francisco GÓMEZ RUIZ, Feliciano MONTERO, Rosa MONTORIOL I SABATÉ

la tria d'el contemporani

el contemporani és la revista del Centre d'Estudis Historiogràfics (Universitat de Barcelona) que edita i produeix l'Editorial Afers / Subscripcions: Editorial Afers • Apartat de Correus 267 / 46470 Catarroja (País Valencià) / Tel. (96) 126 86 54 • Exemplar solt, 500 pta; subscripció anual, 1.300 pta (tres números); subscripció anual, conjuntament amb Afers. *Fulls de recerca i pensament*, 6.000 pta